

De hoer vloekt het hardst

TROUW - RUUT VERHOEVEN – 27/06/97

RECENSIE P. G. J. van Sterkenburg: Vloeken, een cultuurbepaalde reactie op woede, irritatie en frustratie. Sdu/Standaard, Den Haag; 455 blz. - 49,90.

De beste manier om het waarheidsgehalte van deze bewering te staven is wellicht de proef met de hamer. Laat vertegenwoordigers van deze culturen keihard op hun duim slaan en observeer hun reactie. Blijft die uit, dan mogen we aannemen dat ze zich inderdaad niet van vloeken of verwensingen bedienen om hun gevoelens kenbaar te maken.

De proefpersonen in het onderzoek van Van Sterkenburg, dat is weergegeven in het boek 'Vloeken, een cultuurbepaalde reactie op woede, irritatie en frustratie', hoefden zich voor hun medewerking niet te bezeren met een hamer. Zij konden volstaan met het invullen van vragenlijsten over vloeken en verwensingen, waarmee meteen het zwakste punt van het onderzoek genoemd is.

Van Sterkenburg was voor wat betreft het historische gedeelte noodzakelijk afhankelijk van schriftelijke bronnen uit het verleden. Spreektaal vormt doorgaans een betere bron voor een onderzoeker die krachttermen wil traceren, dan de meer indirecte schrijftaal. Wie schrijft heeft tijd om na te denken. Vloekers reageren meestal in een opwelling. Maar ja, bandopnamen met middeleeuwse dialogen zijn nu eenmaal niet voorhanden.

Van Sterkenburg heeft om hedendaagse vloekers te observeren niet zelf met een microfoon en/of een blocnote op een bouwsteiger gestaan, of langs de lijn bij een voetbalwedstrijd of tussen gedetineerden in de gevangenis, plekken waar volgens de respondenten het meest gevloekt wordt. De vragenlijsten die hij zijn medewerkers voorgelegd heeft, zijn gekleurd door zijn eigen wereldbeeld en kennis van het fenomeen.

Hij is trouwens zelf de eerste om dat toe te geven. Bovendien bevat zijn onderzoek dermate interessante gegevens dat deze onvolkomenheid hem vergeven wordt. De directeur van het Instituut voor Nederlandse lexicologie in Leiden beschrijft in 'Vloeken' de geschiedenis van het verschijnsel, de talige aspecten en de maatschappelijk context.

De eed is volgens Van Sterkenburg de oorsprong van de vloek. Wie de eed misbruikt om meeneed te plegen, schendt Gods eer. Een tweede oorsprong vormt het gebed. Wie zich tot God richt en Hem om een gunst vraagt, kan in woede ontsteken als zijn gebed niet verhoord wordt. Een gebed ontardt dan in vloeken.

Maar vloeken blijkt allang geen middel meer om Gods naam ijdel te gebruiken. Leidde in de middeleeuwen blasfemie nog tot geldboetes, ballingschap, folteringen en het priemen van de kwaadsprekende tong, aan het eind van de zeventiende eeuw worden de vloeken wereldser en de straffen milder. De Verlichting maakt een eind aan de strafbaarstelling en in de loop van de achttiende eeuw was het merendeel van de godslasteringen zo goed als uitgestorven. In de vorige en deze eeuw is de vloek verworden tot tussenwerpsel, elke relatie met het heilige is dan verdwenen.

De jaren zestig en de drang om taboes te slechten zijn volgens Van Sterkenburg van grote invloed geweest op het fenomeen vloeken. Hij schrijft: "Als vloeken ontdaan worden van God en daarmee hun taboedoorbrekende karakter verliezen, worden er andere domeinen genaast om zich in geval van stress, calamiteiten of panieksituaties emotioneel te kunnen ontladen. De spreker neemt zijn toevlucht tot woordvelden met verboden gevoelswoorden uit de obscene en scatologische sfeer".

Van Sterkenburg doelt hierbij op vloeken als shit, kut, fuck en klote. Verantwoordelijk hiervoor is de oorlogsgeneratie, die in de jaren zestig het voortouw nam. Een woord als 'shit' heeft aan de godsdienst ontleende vloeken van de oudere generaties definitief van de eerste plaats verdrongen.

Het onderzoek van Van Sterkenburg geeft ook antwoord op de vraag wie het vaakst vloeken. Bij de mannen zijn dat voetballers, uitsmijters, gedetineerden, bouwvakkers en jongeren. Bij de vrouwen staat de hoer op één. Gereformeerden, Nederlands hervormden, vrouwen en ouderen vloeken het minst.

Wie zijn vloekarsenaal wil uitbreiden is bij Van Sterkenburg aan het juiste adres. In 'Vloeken' is een apart lexicon opgenomen met weliswaar niet alle, maar wel heel veel vloeken en verwensingen.